

„csak egyetlenegyszer és soha többé úgy, ahogyan épp akkor”¹

Túl sok minden történik, túl sok a hír, túl sok az olyan esemény, ami kivált belőlünk valamit, és úgy érezzük, reflektálnunk kell, valamit mondani róla, vagy hallgatni, de a hallgatás is egy gesztus. Nincs idő mélyebben átgondolni, kiérlelni, megformálni a válaszungkat, mert máris jön a következő ügy, történés, esemény, és már nem lesz érdekes, mi volt a véleményünk, mit gondoltunk, éreztünk azzal kapcsolatban, ami elmúlt. A járványra posztokban, Tik-Tok videóknban, mémekben reagáltak a legtöbben, ami nem szükségszerűen negatív (gondoljunk az operatív törzsről készült „mesterművekre”, a kézmosásra vagy a maszkviselésre ösztönző „alkotásokra”). Ezek is lehetnek egyszerű eszközök ahhoz, hogy információkat juttassanak el tömegekhez, vagy csak oldják a mindannyiunkban felgyülemelő feszültséget.

Az emberek információfogyasztásának, befogadásának működésmódja megváltozott, és ezzel a ténnyel legkésőbb a járványidőszak alatt kénytelenek voltunk szembesülni. Ez pedig nem könnyíti meg az alkotók helyzetét, abban a tekintetben sem, hogy egy regény megírása, egy film elkészítése, egy színdarab létrehozása sokkal több időt igényel, főleg ha az komplexebb módon szeretne valami érvényeset állítani.

Amikor Magyarországra megérkezett a járvány, és elkezdődött az első lezárás, a karanténidőszak, szakdolgozatot írtam, és az idő nagy részét emiatt egyébként is otthon kellett töltenem. Nem gondoltam, hogy gondot fog jelenteni a kényszerű otthonlét, mégis, alig telt el egy-két hét, és borzasztó nyomasztóvá kezdett válni az izoláció. Nem is kimondottan a bezártság zavart, hanem az az elképesztő hír- és képforlyam, ami magával sodort minden mást, és meglehetősen nehezítette a koncentrációt. De ekkor még bíztam benne, vagy inkább el akartam hitetni magammal, hogy ez az egész csak átmeneti állapot, pár hét, néhány hónap, és túl leszünk rajta. Nem így történt. Talán nem véletlen, hogy irodalmi művek, versek, novellák, pályázatok, körkérdések is ez időben, 2020-ban születtek dömpingszerűen. A második, a harmadik, a negyedik hullámra már mindenki belefáradt, és nemhogy reflektálni nem akart rá, de gondolni se nagyon. Egyre többen haltak meg, egyre többen veszítették el az állásukat, kerültek egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetbe, és ez sokakat mentálisan megviselt. Aki összezárva élt másokkal, azért volt feszült, aki egyedül élt, az meg azért, tisztelet a kivételnek.

¹ The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe. This publication is the part of the project "RETURN TO THE FUTURE - art, culture and new media in Central Europe after the pandemic". / A projekt a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák kormány közös támogatásával jött létre a Nemzetközi Visegrádi Alap pályázata keretében. Az Alap küldetése az, hogy elősegítse a fenntartható regionális együttműködés eszméit Közép-Európában. A fenti közlés a „Vissza a jövőbe – művészet, kultúra és új média a Közép-Európában a világjárvány után” című projektum része.

Amikor volt némi szabadidőm, akkor olvastam. Minden érdekelt, ami nem a járványról szólt. Elolvastam végre Pasolini csodálatos, töredékben maradt monstremát, az *Olajt*, Kardos G. három regényét, Knausgard *Harcom*-jának mind a hat kötetét, sok egyéb elmaradásomat. Hatalmas felfedezés volt számomra Hermann Hesse.

Tarkovszkij naplójában találtam rá, aki lenyűgözve írt az *Üveggyöngyjáték*ról. Belevetettem magam, és sorra olvastam, amit csak elértem, a *Demiant*, a *pusztai farkast*, a *napkeleti utazást*, a *Narziss és Goldmundot*, a *Sziddhartát* és az *Üveggyöngyjátékot*. Elképesztő, milyen érzékeny, játékos, komoly, fájdalmas és megrendítő szövegek ezek. Van bennük valami nem vallásos vallásosság, rejtett, erős élet körül feszülő burok. Mennyit tud a gyerekségről, a kamaszságról, a felnőtté válásról. Hogy lesznek nála a fiúkból férfiak. Ahogy a *Demian*ben fogalmaz: „A felnőtt, aki már megtanulta gondolatokká alakítani érzéseinek egy részét, a gyermeknél hiányolja ezeket a gondolatokat, és úgy véli, hogy az élmények is hiányoznak belőle. Én azonban csak ritkán éltem át annyi mindent, és szenvedtem oly sokat életemben, mint akkoriban.”² Ez még a járványhoz kapcsolódóan is fontos tapasztalat lehet. Most még valószínűleg fogalmunk sincs róla, csak homályos sejtéseink lehetnek arról, mit okozott ez egy egész generációban, akik épp a legfiatalabbak. „A közösség – mondta *Demian* – szép dolog. De ami mindenfelé burjánzik, az nem közösség”³ – írja egy másik helyen. Ahogy az online terek látszatvalósága is az, hogy folyamatos kapcsolatban vagyunk, de ha nem látod a másik arcát, reakcióit, nem érzed a szagát, nem érinthetsz és nem érintenek, valami mégis elveszik. „Az ember azonban nem csupán önmaga, hanem egy olyan egyszeri, egészen különös, minden esetben fontos és figyelemre méltó pont, melyben a világ jelenségei keresztezik egymást – csak egyetlenegyszer és soha többé úgy, ahogyan épp akkor.”⁴ De ahelyett, hogy ezt az egyediséget keressék, amit ebben a helyzetben most talán nincs is lehetőségünk észrevenni, monológokat mondunk, elkezdtünk élni egy monológ világban, és komoly erőfeszítéseket kell tennünk annak érdekében, hogy legalább azoknak a hangját halljuk, akik számunkra fontosak, meghatározóak.

Voltak kevésbé konstruktív időszakok, amikor úgy éreztem magam, mint Rimbaud a *Teljes napfogyatkozás* című film egyik jelenetében (nem a filmművészet legjobb alkotása, számomra kamaszkorom óta mégis fontos). Rimbaud az ágyon hanyatt fekvé azt mondja: „Az utóbbi hetekben nyilván azt hitted, a béna renyheség állapotában heverészek itt.” Erre Verlaine: „Nem okvetlenül.” Mire Rimbaud: „Pedig ez történt. De a felszín alatt egy új rendszer bugyborékol, és tört fel lassan a közöny rétegein át.” Hát valahogy így. Nagyon nyomasztott a járvány alatt, hogy nem tudtam írni, illetve csak nehezen. Mintha a semmit markoláztam volna, próbáltam megragadni valamit, ami megfoghatatlan. Arról akartam írni, ami van, ami éppen történik, csakhogy nem történt, illetve nem közvetlenül velem. Nem éreztem képileg megragadhatónak. Ez a szorongásokkal teli, meddő időszak akkor ért véget, mikor a testvéremmel, aki orvosként sokat ügyelt Covid intenzív osztályon, elkezdtünk beszélgetni arról, ő mit látott, tapasztalt ez idő alatt a kórházban. Kezdetben csak nehezen és kissé homályosan tudott bármit is megfogalmazni mindabból, ami odabent történt, de aztán lassan egyre

² Hermann Hesse, *Demian – Emil Sinclair ifjúságának története*, Ford.: Horváth Géza, Helikon Kiadó Kft., Budapest, 2021, 55.

³ Uo., 201.

⁴ Uo., 8.

többször kerültek szóba köztünk ezek a történetek. Egész más perspektívából kezdtem látni mindent. Ennek következtében, bár ez nem volt se terv, se cél, született nyolc-tíz vers, ami nekem legalábbis sokat jelent, mert egyfajta kapcsolódási pont lett kettőnk egymástól meglehetősen különböző világa között. A legfontosabb számomra talán az volt, hogy elkezdtem szégyellni, kissé megvetni magam a korábbi gyötrődéseikért, és sokkal kevésbé foglalkoztatott az, velem mi van. Ennél jóval érdekesebbnek és fontosabbnak tartottam valamiképp megismerni más nézőpontokat, a megélelések sokféleségét.

Egy olyan generációhoz tartozom, akiket a szüleink mellett, helyett, de legalább olyan erős befolyással „a nappali totemállata”⁵, a televízió (ahogy Bartók Imre nevezi, *Jerikó épül* című regényében) nevelt. Közös kapcsolódási pontokat (leginkább azokkal, akik más érdeklődési körrel rendelkeztek) azok a sorozatok, műsorok, filmek jelentettek, amiket akkoriban sugároztak. Tömértelen mennyiségű trasht néztünk délutánonként, esténként, ami mindennapi részét képezte a beszélgetéseinknek. Ez nem azt jelenti, hogy szellemi fejlődésünk alapját adták ezek a fogyasztói élmények, de eltagadhatatlan, hogy így vagy úgy, hatással voltak ránk, a világról alkotott képünkre, előítéleteinkre, ízlésünkre. Kinek hogyan, miként, abban persze voltak különbségek. A tévé mellett pedig egyre több időt töltöttünk a számítógép előtt, gyerekként inkább videójátékokkal, kamaszként pedig már az akkor megjelenő és népszerűvé váló közösségi oldalakon, ami akkor még az MSN-t, a my VIP-et és az iWiW-et jelentette. A Facebook már a gimnázium utolsó éveiben kezdett népszerűvé válni. Mindemellett az első Nádas Péter-szöveget életemben, ami az *Égi és földi szerelemről* volt, már interneten olvastam tizenévesen, ahogy Tandorit, Ginsberget és Villont is. Emellett a tévé éjjel kettőtől ötig tartó műsorsávjában láttam először az *Utolsó tangó Párizsban*-t, Bergmannt, Fellinit stb. Abban az értelemben van ennek jelentősége, hogy akkor még sokkal inkább voltak közös metszéspontjai a vizuális tartalomfogyasztásunknak, ami ma már, a mostani helyzetünkben, egyre kevésbé van így. Mindenki különböző platformokról tájékozódik, akár egyazon eseményről is, leginkább csak a saját érdeklődésének megfelelő tartalmakat fogyasztja, a közösségi oldalak logikájának köszönhetően leginkább az övével azonos világnézetű emberek véleményével találkozik. A járvánnyal kapcsolatos tapasztalatok többek közt barátaimmal, ismerőseimmel folytatott beszélgetések alapján nagyon széles skálán mozognak, kezdve onnan, hogy „ez volt életem legjobb időszaka”, azon keresztül, hogy „lényegében nem sokat vagy alig változtatott valamit az eddigi életemen”, odáig, hogy „traumatikus élmény volt”. Sokunknak az egyetemi órákon való részvétel és/vagy a munka is ez idő alatt egyetlen laptopra korlátozódott. Sose gondoltam volna korábban, hogy két államvizsgát (két különböző szakon) a konyhaasztal mellől fogok teljesíteni.

Mindemellett, az egyik meghatározó változás az volt, hogy a halál életközelibbé vált, ahogy Sontag fogalmazott Camus *Pestiséről*: „A pestis nem több és nem kevesebb, mint egy példaszerű esemény, a halál betörése az életbe, a halálé, amelytől az élet komolyságot nyer.”⁶ Rengetegen veszítették el a hozzátartozóikat, és nem csupán olyan módon, hogy elkapták a vírust, megfertőződtek, hanem a kórházi állapotok, az elhalasztott műtétek miatt is, illetve azért, mert nem fordultak időben orvoshoz. És

⁵ Bartók Imre, *Jerikó épül*, Jelenkor Kiadó, Budapest, 2018, 11.

⁶ Susan Sontag, *Az AIDS és metaforái*, Ford.: Rakovszky Zsuzsa, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990, 84.

érdemes lenne beszélni arról, hogy a tanárok mennyit küzdöttek a digitális oktatással, amire egyáltalán nem voltak felkészülve, hogy alapvetően is kiszolgáltatott, rosszabb szociális helyzetben élő emberek tömegei veszítették el a munkájukat egyik napról a másikra, hogy milyen színvonalon működött ez idő alatt a tömegtájékoztató, az áll-hírek legalább olyan tempóban terjedtek, mint maga a járvány.

Fontos volna felismerni, hogy már egy jó ideje olyan korszakban élünk, aminek lényegében egyre kevesebb kapcsolata van minden azt megelőzővel. Még nem látjuk tisztán, merrefelé is haladunk, lassan, de biztosan, mégis érzékeljük a változást. Mind az irodalomban, mind a személyes életünkben jóval több teret és időt kéne szentelni annak, hogy reflektáljunk erre az új világállapotra.

Egyfajta reakció volt Nádas Péter könyvheti megnyitó beszéde is, amely – legalábbis számomra – radikálisnak hatott. A beszédet, ami a földigiliszták veszélyes életéről szólt, a már említett konyhaasztal mellett hallgattam, a nyitott ablaktáblák mögött, mialatt odakint szakadt az eső. Mikor véget ért, azonnal újraindítottam, nem akartam hinni a fülemnek. Még vagy háromszor-négyszer végignéztam. Radikális kiállításnak éreztem a valóság mellett, a valóság egy apró, észrevétlen, hasznos darabja mellett. Ebben az országban, ahol a közbeszéd folyamatos ál-állításokra és az ezekre adott, végtelenül kiszámítható reakciókra épül, van, létezik valaki, aki ennyire elutasítja ezt a működést, számomra revelatív élmény volt. Ezek után őszintén csak azt tudom kívánni, hogy mindenki találja meg a saját földigilisztáit, és azt, amit Nádas Péter „irodalmi dizőzként” a mikrofonba suttogott: „Ne veszítsétek el a bizodalmat! Nem tudom, miben, de elveszíteni sem éri meg.”